

УДК 343.132

*Сало Олег Михайлович –*здобувач кафедри кримінального процесу
Луганського державного університету внут-
рішніх справ

Використання результатів негласних слідчих (розшукових) дій в кримінальному процесі

У статті розглянуто особливості використання результатів, отриманих під час проведення негласних слідчих (розшукових) дій в умовах реформування діючого кримінального процесуального законодавства України.

Ключові слова: використання результатів, негласні слідчі (розшукові) дії, кримінальний процес, розсекречення, кримінальне провадження, протокол, доказ.

Актуальність теми. Законодавче створення інституту негласних слідчих (розшукових) дій (далі – НС(Р)Д) започаткувало новий вид слідчих дій, які фактично стали аналогією оперативно-розшукової діяльності, котра впроваджена в кримінальний процес. Після набрання чинності Кримінальним процесуальним кодексом у слідчого та прокурора з'явилась певна кількість інструментів, якими вони раніше не володіли [1, с. 7–8]. Зазначена позиція цілком узгоджується із міжнародними стандартами. Так, відповідно до вимог Другого додаткового протоколу до Європейської Конвенції про взаємну допомогу у кримінальних справах передбачено проведення таємних розслідувань злочинів у межах національного кримінального судочинства [2, с. 306]. Революційним стало і те, що результати НР(С)Д за своїм доказовим значенням прирівнюються до тих, що були одержані в ході інших процесуальних дій – відбулася так звана “процесуалізація” оперативно-розшукової діяльності [3]. Тобто, злиття (об'єднання) оперативно-розшукової та кримінально-процесуальної діяльності. Тим самим, прийняття даних норм повинно спростити можливість використання негласних слідчих (розшукових) дій в кримінальному судочинстві. Оскільки по своїй суті досліджені негласні дії є слідчими діями. На нашу думку, прийняття законодавцем НС(Р)Д як нового виду слідчих дій створило можливість використання результатів НС(Р)Д безпосередньо в доказуванні. Втім, перед слідчим, прокурором, оперативним працівником постають повсякденні

проблеми щодо можливості та напрямів використання матеріалів, здобутих під час проведення НС(Р)Д у кримінальному процесі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. На сучасному етапі окремі питання, пов'язані з використанням матеріалів, отриманих під час проведення негласних слідчих (розшукових) дій, досліджували такі науковці, як: В. М. Гринчак, О. І. Козаченко, Є. Д. Скулиш, О. Ю. Татаров, В. І. Фаринник та ін. Також в теорії кримінального процесу та оперативно-розшукової діяльності досить детально питання щодо використання негласної інформації в кримінальному судочинстві розглядалися О. Ф. Долженковим, І. П. Козаченком, С. І. Ніколаюком, Д. Й. Никифорчуком, Л. Д. Удаловою, М. С. Цуцкірідзе та ін.

Виклад основного матеріалу. Питання, пов'язані з використанням результатів негласних слідчих (розшукових) дій, є досить дискусійним. Так, перед слідчим, прокурором, співробітником оперативного підрозділу постають проблеми щодо визначення їх результатами доказового значення та можливості використання в кримінальному судочинстві, а головне здійснення своєчасної реалізації отриманих матеріалів під час проведення негласних слідчих (розшукових) дій. І, як правильно відмічає Є. Скулиш [4, с. 16], основним функціональним призначенням негласних слідчих (розшукових) дій в оновленій системі кримінального процесу України є забезпечення оптимальних шляхів використання у кримінально-процесуальному провадженні інформації, здобутої із використанням негласних сил і засобів, якими послуговується оперативно-розшукова діяльність.

З огляду на наведене, на нашу думку, з метою своєчасного використання матеріалів під час проведення негласних слідчих (розшукових) дій вони також повинні відповідати певним вимогам, зокрема: повнота зібраних матеріалів; необхідність проведення оцінки отриманих даних; своєчасне припинення негласних дій та використання їх результатів; недопустимість розшифровки негласних заходів і методів, які проводилися та застосовувалися; необхідність проведення інших НС(Р)Д з метою збирання додаткових доказів; недопущення вчинення інших доказів.

Також необхідно звертати увагу, що не допускається поспішність і завчасність початку використання матеріалів, отриманих під час проведення негласних слідчих (розшукових) дій, оскільки: по-перше – це може призвести до неповноти зібраних даних; по-друге – злочинці знищать сліди злочину або переховуватимуться від органів досудового розслідування; по-третє – втратиться подальша доцільність проведення негласних (слідчих) розшукових дій.

Що стосується оцінки, то вона надасть можливості визначитися з достатністю (повнотою) зібраних даних; виявлення інших фактів вчиненого правопорушення; виявлення факту вчинення іншого правопорушення; необхідності проведення інших негласних слідчих (розшукових) дій; притягнення окремих осіб до відповідальності; припинення вчинення кримінального правопорушення; встановлення місцеперебування осіб, які переховуються від слідства, тощо.

Окрім того, необхідно виділити обов'язкову умову використання матеріалів при проведенні НС(Р)Д – планування завершального етапу, до якого відноситься: час закінчення негласної дії; визначення негласних дій, які потрібно провести; розподіл, розстановка задіяних осіб під час завершального етапу; недопущення знищення слідів злочину. Доречно згадати думку Д. Й. Никифорчука, який зазначив, що, визначаючи термін використання наявних матеріалів, обов'язково потрібно оцінити можливість витоку інформації про час і місце здійснюваних негласних дій, сили і засоби, задіяні для проведення, тощо [5, с. 63–64].

При використанні матеріалів щодо проведення НС(Р)Д також необхідно визначити, які відомості будуть використовуватися: як доказова база в кримінальному провадженні; як привід для відкриття іншого провадження; як привід проведення інших негласних слідчих (розшукових) дій; як привід проведення слідчих (розшукових) дій тощо. Також під час планування потрібно враховувати своєчасне збереження слідів і предметів злочину, тому слідчий та співробітник оперативного підрозділу вживають заходів щодо збереження та недопущення знищення відповідних матеріалів, які несуть у собі доказову базу.

Правова природа негласних матеріалів визначила їх як такі, що складені чи отримані уповноваженими особами у передбачений Законом і відомчими нормативно-правовими актами спосіб, зафіксовані у визначеній ними формі на будь-яких матеріальних носіях, що становлять: документи (їх копії), які містять фактичні дані про злочинні діяння окремих осіб і груп; будь-які об'єкти речового походження, властивості, якості й стан яких об'єктивно пов'язані зі злочинною діяльністю, або такі, що були знаряддям злочину, й усі інші матеріальні об'єкти, які можуть бути засобами виявлення, розкриття та розслідування злочину і використані як приводи та підстави для відкриття кримінального провадження або проведення слідчих дій і прийняття інших процесуальних рішень, а також для отримання фактичних даних, що можуть бути доказами у кримінальному провадженні [6, с. 25]. Поряд з цим, сучасна практика розслідування злочинів доводить, що у багатьох випадках інформація, здобута оперативно (негласним шляхом), відіграє винятково важливу роль у доказуванні, тим самим повною мірою сприяючи виконанню завдань кримінального судочинства [7].

Зауважимо, що для того, щоб фактичні дані, отримані під час проведення НС(Р)Д, стали доказами, вони мають пройти процедуру належного оформлення, тобто повинні бути закріплені та введені в систему доказів. Ця процедура складається з двох етапів: перший – закріплення матеріалів, здобутих під час застосування технічних засобів шляхом здійснення негласних дій, у порядку, передбаченому нормативними актами; другий етап – закріплення процесуальним засобом, надання процесуальної форми шляхом винесення постанови про приєднання цих даних до матеріалів кримінального провадження [7]. З огляду на кримінально-процесуальні норми, законодавцем визначено такі процедури оформлення матеріалів, які можуть бути використані як доказ у кримінальному процесі: в першу чергу, –

це протоколи про проведення негласної слідчої (розшукової) дії, а, по-друге, – додатки, тобто матеріальні носії секретної інформації, які містять відомості, отримані під час проведення НС(Р)Д. Також до МНСІ може бути долучено фотокопії документів, фотокартки, схеми тощо, якщо цей матеріал має значення для досудового розслідування.

Особливого значення набуває процес використання результатів, здобутих у ході проведення негласної слідчої (розшукової) дії. Відповідно до статті 252 КПК України [8], спільної Інструкції “Про затвердження Інструкції про організацію проведення негласних слідчих (розшукових) дій та використання їх результатів у кримінальному провадженні” [9], за результатами проведення негласної слідчої (розшукової) дії слідчим складається протокол (протокол про хід і результати проведеної негласної слідчої (розшукової) дії (або її етапів)), якщо вона проводиться за його безпосередньої участі, в інших випадках – уповноваженим працівником оперативного підрозділу. Протокол повинен відповідати загальним правилам фіксації кримінального провадження, до нього, в разі необхідності, долучаються додатки (матеріальні носії секретної інформації). Кожний протокол про результати проведеної негласної слідчої (розшукової) дії з додатками не пізніше 24 годин після його складання передається прокурору, який здійснює нагляд за дотриманням законів під час проведення досудового розслідування у формі процесуального керівництва.

Також доречно зазначити, що законодавець в пункті 2 статті 105 КПК України визначив додатки, які можна долучати до протоколів, а саме: спеціально виготовлені копії, зразки об’єктів, речей і документів; письмові пояснення спеціалістів, які брали участь у проведенні відповідної процесуальної дії; стенограма, аудіо-, відеозапис процесуальної дії; фототаблиці, схеми, зліпки, носії комп’ютерної інформації та інші матеріали, які пояснюють зміст протоколу.

В подальшому протокол про проведення негласної слідчої (розшукової) дії розсекречується в установленому порядку, передбаченому розділом V міжвідомчої Інструкції [9], і полягає в наступному:

– після завершення проведення НС(Р)Д складається протокол, який з матеріальним носієм секретної інформації направляється до прокурора;

– прокурор розглядає протокол про проведення НС(Р)Д, з відповідними додатками, щодо доцільності використання отриманих матеріалів у кримінальному провадженні та оформляє це відповідною постановою, яка разом із клопотанням про доцільність розсекречення направляється до органу внутрішніх справ. У разі, якщо прокурором прийнято рішення щодо недоцільності використання матеріалів, отриманих під час НС(Р)Д, – вони підлягають знищенню;

– після отримання клопотання про необхідність скасування грифів секретності матеріальних носіїв інформації щодо проведення негласних слідчих (розшукових) дій та відповідних документів, експертна комісія з питань державної таємниці розглядає вказані вище матеріали і приймає рішення щодо зняття грифу секретності;

– після розсекречення, протокол з матеріальним носієм інформації долучається до матеріалів кримінального провадження як доказ.

Наступне положення, яке, на нашу думку, необхідно розглянути, це заходи захисту інформації, що не використовується у кримінальному провадженні (стаття 255 КПК України). Вказаною статтею передбачено, що відомості, речі та документи, отримані в результаті проведення негласних слідчих (розшукових) дій, які прокурор не визнає необхідними для подальшого проведення досудового розслідування, повинні бути невідкладно знищені на підставі його рішення, крім випадків, коли власник речей або документів, отриманих у результаті проведення негласних слідчих (розшукових) дій, може бути зацікавлений у їх поверненні, прокурор зобов'язаний повідомити його про наявність таких речей або документів у розпорядженні прокурора та з'ясувати, чи бажає він їх повернути (п. 1,3 статті 255 КПК України).

Унаслідок проведення негласних слідчих (розшукових) дій може бути отримана різна інформація, що не стосується мети їх здійснення – ці відомості також підлягають захисту з метою забезпечення нерозповсюдження. Так, у статті 255 КПК України закріплено перелік заходів щодо захисту інформації, що не використовується у кримінальному провадженні [8]. Зокрема, в ній вказано, що відомості, речі та документи, отримані в результаті проведення негласних слідчих (розшукових) дій, які прокурор не визнає необхідними для подальшого проведення досудового розслідування, повинні бути невідкладно знищені на підставі його рішення. Кримінальний процесуальний закон не дає вказівок щодо того, ким повинна бути знищена зафіксована інформація, проте, за логікою, цими суб'єктами можуть бути власне виконавці заходів, тобто слідчі або оперативні працівники. Регламентуючи такі дії, законодавець у КПК України лише вказує, що знищення відомостей, речей та документів здійснюється під контролем прокурора [4, с. 20].

Аналіз наведеної статті та практичної діяльності дає можливість стверджувати, що слідчий не має відповідних процесуальних важелів щодо захисту інформації, оскільки в даній ситуації виникає питання: “Як діяти, якщо прокурор в силу своїх “професійних” здібностей та навичок приймає рішення про недопустимість використання матеріалів про проведення НС(Р)Д у кримінальному провадженні?”. Тому, враховуючи зазначене, до статті 255 КПК України необхідно внести зміни, які передбачатимуть порядок прийняття рішення щодо використання матеріалів про проведення НС(Р)Д у кримінальному процесі, яке приймається керівником досудового розслідування, а прокурором здійснюється процесуальне керівництво за законністю проведення даної процедури.

Висновки. Дотримання кримінально-процесуальних норм, а також визначення своєчасності та повноти отримання відомостей під час проведення негласних слідчих (розшукових) дій надають слідчому, прокурору можливість ефективно використовувати матеріали, отримані в ході проведення негласної діяльності в кримінальному судочинстві. За результатами проведеного нами дослідження встановлено, що процес впровадження “негласного розслідування”, тобто проведення

негласних слідчих (розшукових) дій, в кримінальний процес здійснив значний крок в ефективності використання матеріалів, отриманих під час здійснення негласної діяльності в кримінальному судочинстві.

Список використаних джерел

1. Фаринник В. І. Розвиток правового регулювання збирання доказів за новим Кримінальним процесуальним кодексом України / В. І. Фаринник. – Митна справа. – 2012. – № 4 (82). – Ч. 2. – Кн. 2. – С. 3–12.
2. Когутич І. І. Проект КПК України: негласні слідчі (розшукові) дії / І. І. Когутич. – Митна справа. – 2011. – № 6 (78). – Ч. 2. – Кн. 1. – С. 306–312.
3. Яковенко М. О. Актуальні питання організації проведення негласних слідчих (розшукових) дій [Електронний ресурс] / М. О. Яковенко. – Режим доступу : <http://www.corp-iguud.lg.ua/d130204.html>.
4. Скулиш Є. Негласні слідчі (розшукові) дії за кримінально-процесуальним законодавством України / Є. Скулиш / Вісник Нац. акад. прокуратури України. – 2012. – № 2. – С. 15–23.
5. Никифорчук Д. Й. До питання використання результатів оперативно-розшукової діяльності у кримінальному судочинстві / Д. Й. Никифорчук // Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика). – 2009. – № 22. – С. 61–66.
6. Козаченко О. І. Фіксація ходу і результатів негласних слідчих (розшукових) дій (лекція 3) / О. І. Козаченко // Негласні слідчі розшукові дії : курс лекцій / За заг. ред. Д. Й. Никифорчука. – К. : НАВС, 2012. – С. 24–32.
7. Пунда О. Використання результатів оперативно-розшукової діяльності для доказування в кримінальному процесі [Електронний ресурс] / О. Пунда // Вісник Хмельницьк. ін-ту регіонального управління та права. – Режим доступу : <http://www.univer.km.ua/visnyk/387.pdf>.
8. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13 квіт. 2012 р. № 4651-VI // Голос України. – 2012. – № 90–91. – 19 трав.
9. Про затвердження Інструкції “Про організацію проведення негласних слідчих (розшукових) дій та використання їх результатів у кримінальному провадженні” : Наказ ГП України, МВС України, СБ України, Адміністрації Держприкордонслужби України, Мінфіну України, Мінюсту України від 16 лист. 2012 р. № 114/1042/516/1199/936/1687/5// Відомчий документ.

В статье рассмотрены особенности использования результатов, полученных при проведении негласных следственных (розыскных) действий в условиях реформирования действующего уголовного процессуального законодательства Украины.

The article deals with the peculiarities of using the results obtained during the undercover investigator (detective) actions in restructuring the existing criminal procedural legislation of Ukraine.

Стаття надійшла до редакції журналу 9 грудня 2013 року.